

Evaluation of herbal medicine diversity and therapeutic usage among kidney stone patients attending to Sabzevar Vasei hospital in 2012.

Akram kooshki¹, fatemeh faramarzi², elnaz majdoleslami³, neda bidkhori², yaser tabarayi⁴

1. PhD Nutrition, Faculty of Medicine, University of Sabzevar, Sabzevar, Iran
2. * Corresponding Author, Midwifery student, Student Research Committee, University of Sabzevar, Sabzevar, Iran
3. Master of Sciences, Beheshti University, Tehran, Iran
4. Master of Sciences Biostatistics, Faculty of Health, University of Sabzevar, Sabzevar, Iran

Introduction: Kidney stone as the third common urinary tract disease is a global concern which is not restricted to any special race, region or culture. There are many different surgical procedures, with their own complications and costs, for treating kidney stones. On the other hand, there are also many different herbal medicines available for treating these stones. Evaluating herbal medicine diversity and therapeutic usage among kidney stone patients attending to Sabzevar Vasei hospital in 2012 is the aim of this study.

Materials and methods: Two hundred and eighty kidney stone patients referred to Vasei hospital were enrolled in this descriptive cross sectional study. Patient's data was collected by a researcher made questionnaire and were analyzed with SPSS software by use of Fisher and Chi square statistical tests.

Results: From total of 290 participants, 55.17% (160 participants) used herbal medicine for curing their kidney stones. The most prevalent and efficient herbal medicine was boiled watermelon juice. There was significant relation between herbal drug usage and age, gender, living location and no significant relation with participant's education level. Family suggestion was the most chosen reason for using herbal medicine among 7 given reasons and lack of enough knowledge about the proper herbal medicine was the most chosen reason for avoiding herbal medicine use among 8 given choices.

Keywords: Kidney stone, herbal plants, Extracorporeal shock wave lithotripsy(ESWL)

بررسی فراوانی مصرف گیاهان دارویی و انواع آن، در درمان سنگ‌های کلیوی در مبتلایان به سنگ کلیه

مراجعه کننده به بیمارستان واسعی سبزوار در سال ۹۱

اکرم کوشکی^۱، فاطمه فرامرزی^۲، الناز مجدالاسلامی^۳، ندا بیدخوری^۴، یاسر تهرایی^۴

تاریخ دریافت: ۹۱/۱۲/۱۰ تاریخ پذیرش نهایی: ۹۲/۳/۵

مقدمه: تشکیل سنگ‌های کلیوی مشکلی جهانی است، که به هیچ گروه نژادی، جغرافیایی و فرهنگی منحصر نمی‌شود (۱) و سومین بیماری شایع دستگاه ادراری می‌باشد (۲). برای درمان سنگ‌های کلیوی روش‌های جراحی مختلفی وجود دارد، به طوری که عوارض جانبی و هزینه زیادی را در پی دارد. از طرفی گیاهان دارویی متعددی هم برای درمان سنگ‌های کلیوی وجود دارند. هدف این پژوهش، بررسی فراوانی مصرف گیاهان دارویی و انواع آن، در درمان سنگ‌های کلیوی در مراجعه کنندگان به بیمارستان واسعی شهرستان سبزوار در سال ۹۱ می‌باشد.

مواد و روش‌ها: این پژوهش یک مطالعه توصیفی از نوع مقطعی می‌باشد. افراد شرکت کننده در پژوهش ۲۹۰ نفر بودند، که به روش آسان از میان بیمارانی مبتلا به سنگ کلیه مراجعه کننده به بیمارستان واسعی سبزوار انتخاب شدند. ابزار گردآوری اطلاعات پرسش نامه ای پژوهشگر ساخته بود. اطلاعات به دست آمده توسط نرم افزار اس پی اس و با به کارگیری آزمون های fisher و chi square مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

یافته‌ها: در این پژوهش از میان ۲۹۰ نفر شرکت کننده، ۱۶۰ نفر (۵۵/۱۷ درصد) برای درمان سنگ کلیه خود از گیاهان دارویی استفاده کردند، که ۱۰۸ نفر مرد و ۵۲ نفر زن بودند. بیشترین گیاه دارویی مورد استفاده و مؤثرترین آنها آب هندوانه پخته گزارش شد. بین میزان مصرف گیاهان دارویی با سن، جنس و محل زندگی رابطه معناداری و با سطح تحصیلات افراد رابطه غیرمعناداری وجود داشت. از میان ۷ مورد، عمده ترین علت استفاده از گیاه دارویی، توصیه خویشاوندان بوده است و از میان ۸ مورد، بیشترین علت عدم استفاده از گیاه دارویی، عدم آگاهی از گیاه دارویی مناسب برای درمان سنگ کلیه بود.

نتیجه گیری: گیاهان دارویی یکی از منابع بسیار ارزشمند در گستره وسیع منابع طبیعی ایران هستند، که در صورت شناخت علمی، کشت، توسعه و بهره برداری صحیح می‌توانند نقش مهمی در سلامت جامعه و اشتغال زایی داشته باشند. با توجه به اینکه بیش از نیمی از شرکت کنندگان در پژوهش از گیاهان دارویی استفاده کرده بودند، ولی می‌توان با شناساندن هرچه بیشتر گیاهان دارویی به مردم از عوارض و هزینه های زیاد داروهای شیمیایی پیشگیری گردد.

کلیدواژه‌ها: سنگ کلیه، گیاهان دارویی، سنگ شکنی با کمک امواج ماورای صوت از خارج از بدن (ESWL).

۱. دکترای تغذیه، عضو هیأت علمی دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی سبزوار، سبزوار، ایران
۲. نویسنده مسئول، دانشجوی کارشناس مامایی، کمیته تحقیقات دانشجویی، دانشگاه علوم پزشکی سبزوار، سبزوار، ایران
۳. دانشجوی کارشناسی ارشد مامایی، دانشگاه شهید بهشتی تهران، تهران، ایران
۴. کارشناس ارشد آمارحیاتی، عضو هیأت علمی دانشکده بهداشت، دانشگاه علوم پزشکی سبزوار، سبزوار، ایران

مقدمه:

تشکیل سنگ‌های کلیوی مشکلی جهانی است که به هیچ گروه نژادی، جغرافیایی و فرهنگی منحصر نمی‌شود (۱) و سومین بیماری شایع دستگاه ادراری می‌باشد (۲). سنگ‌های کلیوی از کریستال‌های آلی و غیرآلی ترکیب شده با پروتئین‌ها تشکیل شده‌اند. علل مختلفی برای تشکیل سنگ‌های کلیوی وجود دارد. اکثر آن‌ها ایدیوپاتیک هستند. یعنی، دلایل کلینیکی قابل تشخیص ندارند (۱). سنگ‌های کلیوی از نظر جنس انواع مختلفی دارند که حدود ۷۵ تا ۸۰ درصد آن‌ها کلسیمی (کلسیم اگزالات و کلسیم فسفات) هستند (۳). سنگ‌های غیر کلسیمی ۱۵ تا ۲۰ درصد دیگر آن‌ها را تشکیل می‌دهند. شیوع سالانه سنگ‌های کلیوی در کشورهای غربی ۱۰ تا ۱۵ درصد و در کشورهای شرقی ۲۰ تا ۲۵ درصد می‌باشد (۱). بر حسب شرایط و موقعیت جغرافیایی به طور متوسط سالانه از هر صد هزار نفر حدود ۱۲۰ تا ۱۴۰ نفر سنگ کلیه خواهند ساخت. میزان آن در مردان ۳-۲ برابر زنان می‌باشد. سنگ‌های کلیوی ممکن است، باعث انسداد شدید در مجاری ادراری و پدید آمدن عوارضی چون هیدرونفروز شدید، آسیب بافت کلیه و افزایش خطر عفونت شوند (۴). برای جلوگیری از به وجود آمدن این عوارض باید هرچه سریعتر سنگ از بدن خارج شود و درمان صورت گیرد. از جمله راه‌های درمانی: حل کردن سنگ با انفوزیون مواد شیمیایی به محل سنگ، شکستن سنگ با امواج ضربه‌ای در خارج از بدن (ESWL)، خارج کردن سنگ به وسیله آندوسکوپ و خارج کردن سنگ از راه پوست می‌باشد (۵). همچنین برای تسکین درد رنال کولیک از داروهایی چون مورفین، پتیدین و ضدالتهاب‌های غیراستروئیدی استفاده می‌شود (۲). با توجه به اینکه روش‌های مختلفی برای درمان سنگ کلیه وجود دارد؛ ولی، نباید عوارض و هزینه‌های سنگین این روش‌ها را فراموش کرد. به طور مثال داروهای ضدالتهاب‌های غیراستروئیدی باعث کاهش میزان فیلتراسیون گلومرولی کلیه (GFR) می‌شوند (۲) و

یا روش ESWL ممکن است باعث آسیب حاد کلیوی، عود سنگ کلیه و باقی ماندن تکه سنگ‌های خرد شده، گردد که منجر به ایجاد عفونت می‌گردد (۶). در کنار این راه‌های درمانی استفاده از گیاهان دارویی هم به عنوان یکی از روش‌های درمان عنوان می‌شود. به طور مثال در تحقیقی که مجاب و همکارانش در سال ۸۰-۷۹ انجام دادند، ناراحتی کلیه از علل مراجعه به عطاری‌ها بود که عطاران خارشتر را برای مراجعین توصیه می‌کردند (۷). استفاده از گیاهان دارویی به منظور درمان با تاریخ زندگی انسان هم زمان بوده است و انسان در تمام دوران تاریخ چاره‌ای جز توسل به گیاهان نداشته است. اگرچه در نیم قرن گذشته استفاده از داروهای شیمیایی و سنتزی به شدت رواج یافت؛ ولی، آثار زیان‌بار سریع آنها سبب گرایش مجدد به گیاهان دارویی شد (۸). گیاهان دارویی با عوارض جانبی کمتر به دلیل طبیعی بودن، جایگزین‌های مناسبی برای داروهای شیمیایی بوده و در نواحی مختلف جهان کاربرد گسترده‌ای دارند. همچنین استفاده از آنها به دلیل دسترسی آسان و ارزان بودن رو به افزایش است (۱) از سوی دیگر تأکید سازمان بهداشت جهانی در جایگزینی تدریجی مواد طبیعی به جای مواد شیمیایی موجب شده تا کشورهای مختلف جهان نسبت به سرمایه‌گذاری، برنامه‌ریزی کشت و تولید انبوه گیاهان دارویی در سطوح صنعتی و استفاده از آن در صنایع دارویی، بهداشتی و غذایی اقدام کنند (۸)؛ اما، نباید فراموش کنیم خیلی از گیاهان دارویی هنوز به خوبی شناخته نشده‌اند و برای پی بردن به تمام خواص و اثرات آنها در بدن و بررسی میزان تداخل آنها با داروها و گیاهان دیگر نیازمند زمان بیشتری هستیم. آمار میزان مصرف داروهای گیاهی در برخی از کشورها نشان از ضعف فراوان ما در عمل‌آوری و مصرف این گیاهان دارویدارد. میزان مصرف داروهای گیاهی از کلداروهای مصرف شده در کشور آلمان ۷۱ درصد، در امریکا و انگلیس ۲۵ درصد، در ژاپن ۴۵ درصد و در چین و هندوستان این رقم به بیش از ۵۰ درصد می‌رسد (۹). از این رو، در صدد برآمدیم تا به بررسی فراوانی مصرف گیاهان دارویی و انواع

گرفت، حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران که در زیر آمده است ۲۹۰ نفر تعیین گردید.

$$n = \frac{Z^2 P(1-P)}{d^2}$$

ابزار گردآوری اطلاعات پرسش نامه ای پژوهشگر ساخته بود که بر اساس اهداف پژوهش تنظیم شده بود. پرسش نامه به روش مصاحبه تکمیل گردید. پرسش نامه شامل دو بخش بود. بخش اول شامل ۶ سؤال در برگیرنده اطلاعات دموگرافیک و بخش دوم شامل ۱۳ سؤال در خصوص گیاهان دارویی مصرف شده در درمان سنگ کلیه بود. اطلاعات به دست آمده توسط نرم افزار اس پی اس (SPSS) و با به کارگیری شاخص‌های آمار توصیفی و تحلیلی و آزمون های fisher و chi square مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

یافته ها:

در پژوهش صورت گرفته ۲۹۰ نفر شرکت داشتند. ۱۷۲ نفر مرد و ۱۱۸ نفر زن در محدوده سنی ۱۰ تا ۸۷ سال بودند. از بین این افراد ۲۴۱ نفر تحصیل کرده و ۴۹ نفر بی سواد بودند. ۲۱۹ نفر ساکن شهر و ۷۱ نفر ساکن روستا بودند. از این میان ۱۶۰ نفر برای درمان سنگ کلیه خود از گیاهان دارویی استفاده کرده بودند و ۱۳۰ نفر گیاهان دارویی را به کار نگرفته بودند. با بررسی گیاهان نام برده در پرسش نامه، میزان مصرفی کاکل ذرت ۱۱،۴ درصد، عرق خارشتر ۳۴،۵ درصد، خارخسک ۸،۳ درصد، آویشن ۴،۱ درصد، دم آلبالو ۵،۹ درصد، آب هندوانه پخته شده ۳۹،۷ درصد و زیره سبز ۱،۷ درصد بود. علاوه بر این گیاهان، گیاهانی همچون فرز، میوه درخت کاج، جوشانده دانه خرما، ترب سیاه و مغز ساقه آفتابگردانهم مورد استفاده قرار گرفته بود (جدول ۱). از میان اطلاعات دموگرافیک فقط بین میزان تحصیلات افراد با میزان مصرف گیاه دارویی رابطه معناداری وجود نداشت. ولی، با سن ($P=0/016$)، جنس ($P=0/01$) و محل زندگی افراد ($P=0/012$) رابطه معنادار آماری وجود داشت. در مورد

آن، در درمان سنگ های کلیوی در مبتلایان به سنگ کلیه مراجعه کننده به بیمارستان واسعی شهرستان سبزوار در سال ۹۱ پیردازیم؛ تا در صورت لزوم با اتخاذ سیاست‌های مناسب باعث افزایش آگاهی مردم شهرستان سبزوار نسبت به گیاهان دارویی و استقبال هرچه بیشتر آن‌ها در زمینه مصرف گیاهان دارویی شویم. در پایان این پژوهش گیاهان مؤثر مصرف شده در درمان سنگ کلیه و میزان اثرگذاری آن‌ها به گفته افراد تجربه کننده مورد شناسایی قرار گرفته است، تا کمکی بهتر به شناسایی گیاهان بومی و غیر بومی سبزوار در درمان سنگ کلیه باشد. همچنین این مطالعه می‌تواند پایه ای برای انجام تحقیقات تجربی آینده و حتی تجویز هرچه بیشتر آن‌ها در نسخه های دارویی باشد. در نهایت امید است که توانسته باشیم در راستای برنامه ریزی های آینده کشور جهت توجه بیشتر به اهمیت گیاهان دارویی و بهره وری مناسب از آنها در درمان بیماری‌ها قدمی برداشته باشیم و با ارزش گذاری و شناساندن نقش حیاتی گیاهان دارویی در راستای تحقق سلامت و نشاط جامعه، توسعه اقتصادی و امنیت غذایی کمکی کرده باشیم (۱۰).

مواد و روش ها:

تحقیق پیش رو یک مطالعه توصیفی از نوع مقطعی می-باشد. افراد شرکت کننده در پژوهش، بیماران مبتلا به سنگ کلیه بودند، که به بیمارستان واسعی سبزوار مراجعه کرده بودند. جمع آوری نمونه از آذر ماه سال ۹۱ آغاز گردید و در مرداد ماه سال ۹۲ پایان یافت. نمونه گیری به روش آسان از بیماران مراجعه کننده به بیمارستان صورت گرفت. در این مطالعه پژوهشگر در بخش سنگ شکن و درمانگاه بیمارستان حضور می یافت. سوالات پرسش نامه از طریق مصاحبه از بیمارانی که قرار بود در طول یک روز به درمانگاه و سنگ شکن بیمارستان واسعی مراجعه کنند، پرسیده می شد. این روش تا تکمیل شدن تعداد نمونه ها ادامه داشت. با توجه به طرح پایلوتی که صورت

دلایل نام برده در پرسش نامه جهت مصرف داروی گیاهی برای درمان سنگ کلیه توصیه اطرافیان بیشترین درصد را به خود اختصاص داده است و از بین دلایل عدم مصرف گیاه دارویی، عدم آگاهی از گیاه دارویی مناسب برای درمان سنگ کلیه، بیشترین علت استفاده نکردن از گیاه دارویی بود (جدول ۳ و ۲).

چگونگی اثر گیاهان استفاده شده برای درمان سنگ کلیه بر اساس آنچه بیماران تجربه کرده بودند و به ما گزارش کردند، کاکل ذرت، عرق خارشتر، دم آلبالو و آب هندوانه پخته شده بیشترین اثرشان در دفع سنگ کلیه بوده است. از آویشن اثر چندانی گزارش نشد. زیره سبز در زمینه خرد کردن سنگ بیشترین اثر را داشته است. از میان

جدول شماره ۱: فراوانی و درصد گیاهان دارویی مورد استفاده در درمان سنگ کلیه

نام گیاه دارویی	فراوانی	درصد
کاکل ذرت	۳۳	۲۰,۶۲
عرق خارشتر	۱۰۰	۶۲,۵
خارخسک	۲۴	۱۵
آویشن	۱۲	۷,۵
دم آلبالو	۱۷	۱۰,۶۲
آب هندوانه	۱۱۵	۷۱,۸۷
زیره سبز	۵	۳,۱۲
فرز	۳	۱,۸۷
میوه درخت کاج	۷	۴,۳۷
جوشانده دانه خرما	۷	۴,۳۷
ترب سیاه	۷	۴,۳۷
مغز ساقه آفتابگردان	۲	۱,۲۵

جدول شماره ۲: فراوانی و درصد علل عدم استفاده از گیاه دارویی در درمان سنگ کلیه

علل عدم استفاده از گیاه دارویی برای درمان سنگ کلیه	فراوانی	درصد
تداخل با داروی دیگری که همزمان مصرف می کنید	۷	۴,۳۷
مشکل بودن طرز تهیه گیاه دارویی	۲۱	۱۳,۱۲
مزه گیاه دارویی	۶	۳,۷۵
آگاهی نداشتن از گیاه دارویی مناسب برای سنگ کلیه	۶۳	۳۹,۳۷
تجربه کردن گیاه دارویی در سنگ کلیه قبلی و بی اثر بودن آن	۱۹	۱۱,۸۷
بزرگ بودن سنگ کلیه	۱۸	۱۱,۲۵
اعتقاد نداشتن به گیاه دارویی	۳	۱,۸۷

جدول شماره ۳: فراوانی و درصد علل استفاده از گیاه دارویی در درمان سنگ کلیه

درصد	فراوانی	علل استفاده از گیاه دارویی برای درمان سنگ کلیه
۱,۸۷	۳	هزینه کم آن نسبت به روش های درمانی دیگر
۱۴,۳۷	۲۳	توصیه پزشک
۱۷,۵	۲۸	مؤثر بودن در سنگ کلیه قبلی
۱۵	۲۴	توصیه عطاری
۸,۷۵	۱۴	آگاهی پیدا کردن از طریق رسانه ها و روزنامه
۰,۶۲	۱	ترس از جراحی
۸,۱۲	۱۳	طبیعی بودن گیاه دارویی و نداشتن عارضه زیاد
۶۳,۷۵	۱۰۲	توصیه خویشاوندان

مورد استفاده، آب هندوانه پخته شده بود که با توجه به تجربه بیماران، از میان اثرات مختلف، در دفع سنگ کلیه نقش مؤثری داشته است. ناگفته نماند که خاصیت مدر بودن هندوانه شاید توانسته باشد باعث دفع سنگ کلیه شده باشد. از طرفی با توجه به اینکه پوست هندوانه هم همراه با آن جوشیده می شود باید در پوست آن هم به دنبال ویژگی هایی باشیم که منجر به دفع سنگ کلیه می گردد. علت استفاده زیاد از آب هندوانه پخته شده در مقایسه با دیگر گیاهان دارویی در دسترس بودن بیشتر آن می تواند باشد. در تحقیق ما، عرق خارشتر به عنوان یکی از گیاهان دارویی در درمان سنگ کلیه در رتبه دوم قرار گرفته است؛ به طوری که بیشترین اثر آن در دفع سنگ بوده است. این در حالی است که در مطالعه مجاب و همکارانش، عطاران برای ناراحتی کلیه، خارشتر را توصیه کرده بودند (۷). کاکل ذرت هم یکی دیگر از گیاهان دارویی سنجیده شده در پرسش نامه می باشد به طوری که کم تر از یک سوم افراد حاضر در پژوهش از آن استفاده کرده بودند که این درصد کم می تواند به خاطر در دسترس نبودن کاکل ذرت و عدم آگاهی از طرز استفاده آن باشد. دیگر گیاهان ذکر شده در جدول شماره ۱ کمتر از پانزده درصد مورد استفاده قرار گرفته بودند، که می تواند به خاطر عدم شناخت کامل این گیاهان باشد. از

بحث:

آنچه با بررسی داده ها به دست آورده ایم بیان می کند که بیش از نیمی از بیماران از گیاه دارویی برای درمان سنگ کلیه خود استفاده کرده اند (۵۵,۱۷ درصد). این در حالی است که در مطالعه پلاننا میزان مصرف گیاه دارویی ۵۶ درصد گزارش شد که تقریباً مشابه نتیجه ای است که ما به دست آوردیم؛ اما، در مطالعه کلیسر این میزان ۴۱,۶ درصد گزارش شد. دلیل این اختلافات تا حدودی می تواند به خاطر تفاوت های فرهنگی و اجتماعی و در دسترس بودن بیشتر گیاهان دارویی باشد (۱۱). از میان افرادی که گیاه دارویی استفاده کرده اند، ۶۲,۷۹ درصد از آن ها مرد و بقیه مصرف کنندگان زن بودند (۳۷,۲۱ درصد). شاید علت مصرف بیشتر گیاه دارویی در مردان برای درمان سنگ کلیه این باشد که شیوع این بیماری در زنان کم تر می باشد که می تواند به دلیل وجود هورمون های زنانه در بدن آنها و ماده ای به نام فیتات (از عوامل مهارکننده تولید سنگ های ادراری) در ادرار آنها باشد (۱۲). مردان جمعیت بیشتری از این بیماران را تشکیل می دهند، طبیعی است که پیگیری بیشتری برای یافتن راه حلی برای درمان سنگ کلیه خود داشته اند و انتظار می رود بیشتر به دنبال شناخت و استفاده از گیاهان دارویی برای بیماری خود باشند. بیشترین گیاه دارویی

که این می تواند نشان دهنده اطلاع رسانی ضعیف به مردم در خصوص گیاهان دارویی در درمان بیماری ها و یا حتی انجام مطالعات محدود بر روی گیاهان دارویی در کشور ما و در نتیجه در دست نداشتن اطلاعات کافی درباره گیاهان دارویی باشد.

نتیجه گیری:

با توجه به اینکه بیش از نیمی از شرکت کنندگان در پژوهش از گیاهان دارویی استفاده کرده بودند؛ ولی، با معرفی و شناساندن هرچه بیشتر گیاهان دارویی به مردم و افزایش آگاهی آنان در این خصوص، می توان آمار استفاده از گیاهان دارویی را افزایش داد و به دنبال آن نتایج امید بخش تری از مصرف گیاهان دارویی در درمان بیماری ها به دست آورد. شاید بتوان با گسترش تدریس گیاهان دارویی و کاربرد آنان در درمان بیماری ها در دانشگاه ها و فرستادن این دانش آموخته گان به سوی مردم و جامعه، با روشی اصولی باعث افزایش آگاهی مردم و تشویق هر چه بیشتر آن ها به استفاده از گیاهان دارویی شویم و از طرفی با توجه بیشتر به اهمیت گیاهان دارویی و با ارزش گذاری و شناساندن نقش حیاتی گیاهان دارویی در راستای تحقق سلامت و نشاط جامعه، توسعه اقتصادی و امنیت غذایی کمکی کرده باشیم.

تقدیر و تشکر:

بدین وسیله از کلیه مسئولین و نهاد هایی که ما را در پیشبرد این پژوهش یاری نمودند، سپاسگزاری می نمایم.

آن جایی که بیشتر مصرف کنندگان در گروه سنی ۴۸-۶۳ سال قرار داشتند، شاید بتوان گفت در گروه های جوان تر به علت عدم تحمل مزه گیاهان دارویی و دشوار دانستن روش استفاده از گیاهان دارویی و یا در گروه های مسن تر به دلیل استفاده از داروهای شیمیایی برای درمان بیماری هایی مانند فشارخون یا دیابت یا دیگر بیماری هایی که در سنین بالا مبتلا می گردند و تداخل آن داروها با گیاهان دارویی، از مصرف گیاه دارویی اجتناب می کنند. از طرفی افرادی که ساکن شهر بودند درصد بیشتری از مصرف کنندگان را به خود اختصاص داده بودند به طوری که این موضوع با عدم وجود عطاری در بسیاری از روستاهای ما بی ارتباط نیست. احتمالاً به دلیل اینکه اکثر روستاها فاقد عطاری می باشند و از طرفی شاید گیاهان دارویی مورد استفاده برای درمان سنگ کلیه در زمین های زراعی اطراف سبزوار کشت نمی شود، افراد ساکن روستا دسترسی کمتری به گیاهان دارویی مناسب برای درمان سنگ کلیه دارند. بین میزان تحصیلات افراد با مصرف گیاهان دارویی ارتباط معناداری وجود ندارد که با مطالعه ای که اکبری و همکاران در شهر کرد انجام دادند (۱۳)، هم خوانی دارد. اکثر افراد مورد مطالعه توصیه خویشاوندان را دلیل استفاده از گیاهان دارویی می دانند. به طوری که در مطالعه سرشتی و همکاران هم فامیل و خانواده بیشترین درصد را به خود اختصاص داده بود (۱۱). بیمارانی هم که از گیاهان دارویی استفاده نکرده بودند بیشترین علت عدم استفاده را آگاهی نداشتن از گیاهان دارویی مناسب برای درمان سنگ کلیه ذکر کردند

منابع:

۱. عیدی م، بهار م، پویان ا، شاه محمدی پ. اثر عصاره الکلی کاکل ذرت (zeamaysl) بر جلوگیری از کریستالیزاسیون اگزالات کلسیم در *in vitro*. فصلنامه علمی- پژوهشی دانش زیستی ایران. بهار ۱۳۸۷؛ (۱)۳: ۷۵-۶۹.
۲. سیروس ع، گودرزی د، جهانگیری و. اثر عرق خارشتر بر دفع سنگ های حالب. ره آورد دانش (دانشگاه علوم پزشکی اراک). بهار ۱۳۸۹؛ (۱)۱۳: ۶۲-۵۶.

۳. ارجمند م، سیف ا، احمد راجی ع. اصول طب داخلی هاریسون بیماری های کلیه و مجاری ادراری. تهران: ارجمند؛ ۱۳۸۷.

۴. تقی زاده افشاری ع. سنگ های کلیوی . تهران: سماط؛ ۱۳۸۵.

۵. روش های درمان سنگ کلیه. ۲۰۰۹.

2013. Available at : <http://www.pezeshk.us>. Accessed Dec 19

6. Khan S.R. Herbal medicines in the management of urolithiasis: 6-Butterweck V 75: 1095-1103. Alternative or complementary? Planta med. 2009

۷. مجاب ف، مصدق م، مقیمی ا. بررسی دلیل مراجعه بیماران به عطاری ها و فراورده های گیاهی تحویل شده به آنها در عطاری های استان سمنان به مدت یک سال. آبان ۱۳۸۲؛ ۴(۸): ۹-۱۵.

۸. کشفی بناب ع. مزیت نسبی اقتصادی کشت و تجارت گیاهان دارویی در ایران و ارزش آن در بازارهای جهانی. بررسی بازرگانی. آذر و دی ۱۳۸۹؛ ۴۴(۸): ۶۷-۷۸.

۹. اخبار و دستاوردهای علمی. فصل نامه علمی- پژوهشی و سازندگی. زمستان ۱۳۷۹؛ ۴۹: ۱۴۳.

۱۰. عوامل موثر در شناسایی و تعیین بازارهای هدف گیاهان دارویی در سطح ملی و بین المللی. ۲۰۰۸.

Available at : <http://www.njavan.com/forum/showthread.php> Accessed Dec 19, 2013.

۱۱. سرشتی م، آذری پ. بررسی میزان به کارگیری داروهای گیاهی در زنان مراجعه کننده به مراکز بهداشتی - درمانی شهرکرد. دانش و تندرستی. ۱۳۸۶؛ ۲(۴): ۲۹-۲۲.

۱۲. طاهری محمودی م. علل تشکیل سنگ های ادراری و راه های درمان آن. ۱۳۸۸.

Available at: <http://rasekhoon.net/article/show-38820.aspx> Accessed Dec 19, 2013.

۱۳. اکبری ن، پروین ن، سرشتی م، صفدری ف. بررسی گیاهان دارویی مورد استفاده در سالمندان ساکن شهرکرد، سال 1388. ویژه نامه طب تکمیلی. ۱۳۸۹. ۴(۱۲): ۳۲-۲۷.